

34 | उचित इन्कमटैक्स की गणना कैसे करें ?

16 मकान संपत्ति से आयकर की गणना

Income from House Property

इस शीर्षक के अन्तर्गत, धारा 22 के तहत, करदाता के स्वामित्व वाले, मकान संपत्ति के वार्षिक मूल्य (Annual Value) के आधार पर आयकर देय होता है।

16.1 मकान संपत्ति में शामिल है:

- i. भवन (Building) या उससे संलग्न भूमि, कंपाउण्ड के रूप में दिवाल हो, परंतु खुला प्लाट नहीं।
- ii. फ्लैट, दुकान, कार्यालय, फैक्टरी शोड और फार्म हाउस (लेकिन भूमि पर अधिरचना (Super Structure) होना चाहिए)

16.2 स्वामित्व (Owner) से आशय :

- i. जिस व्यक्ति के नाम से मकान कानूनी रूप से रजिस्टर्ड हो, वह संपत्ति का स्वामी माना जाएगा। परन्तु यह आवश्यक नहीं है कि वह उस भूमि का भी स्वामी हो, जिस पर वह मकान निर्मित है। जैसे—फ्लैट आदि।
- ii. विवादग्रस्त संपत्ति की स्थिति में काबिज व्यक्ति संपत्ति का स्वामी माना जाएगा।
- iii. सहकारी समिति या स्थानीय प्रशासन की समूह योजना (Group Housing Scheme) के तहत आबंटित मकान का प्राप्तकर्ता सदस्य, संपत्ति का स्वामी माना जाएगा।

16.3 वार्षिक मूल्य (Annual Value):

धारा 23(i) के अनुसार किसी संपत्ति का वार्षिक मूल्य, वह राशि होगी जो—

- i. संपत्ति को उचित दर पर, पूरे वर्ष के लिए किराये पर देने से प्राप्त हुई है या प्राप्त होने की संभावना है, जो अधिक हो, या
- ii. मकान संपत्ति का पूरा या कुछ भाग, यदि वर्ष के दौरान कुछ समय के लिए खाली रहा हो, तो ऐसी स्थिति में किराये के रूप में प्राप्य/प्राप्त राशि यदि (i) से कम हो।

अलग—अलग परिस्थितियों में वार्षिक मूल्य का निर्धारण धारा 23 के अन्तर्गत भिन्न—भिन्न किया जाता है।

16.4 शुद्ध वार्षिक मूल्य (Net Annual Value):

वार्षिक मूल्य में से, वास्तव में, स्थानीय निकाय को भुगतान की गई स्थानीय कर की राशि घटाने से, संपत्ति का शुद्ध वार्षिक मूल्य प्राप्त होगा।

16.5 मकान संपत्ति के संदर्भ में कुछ महत्वपूर्ण तथ्य:

- ☞ कृषि कार्य के लिए उपयोग में आने वाले भवन या उससे लगी हुई भूमि की आय करयोग्य नहीं होगी।
- ☞ यदि भवन सम्पत्ति का स्वामी, किसी दूसरे स्थान पर, अपने नियोजन या व्यापार के कारण ऐसे में रह रहा है, जो उसका नहीं है (अर्थात् नियोक्ता द्वारा प्रदत्त या किराये का हो) तो ऐसे भवन का वार्षिक मूल्य निरंक होगा।
- ☞ यदि करदाता के पास एक भवन संपत्ति है, जिसका उपयोग स्वयं के अधिभोग (Self Occupied) के लिए हो तथा यदि किराये के रूप में कोई आय नहीं होती, तो वार्षिक मूल्य शून्य होगा अर्थात् कोई आयकर प्रभार देय नहीं होगा। परन्तु यदि मकान के निर्माण/क्रय हेतु ऋण (किसी भी संस्था/व्यक्ति से) लिया गया हो, तो उसे धारा 24(i) के तहत केवल ऋण की राशि पर देय ब्याज (Accrued Interest) की कटौती मान्य होगी।
- ☞ यदि करदाता के पास एक से अधिक भवन संपत्ति है, तो धारा 23(4) के अनुसार उसकी इच्छा के अनुरूप, किसी एक मकान को छोड़कर शेष अन्य मकान संपत्ति की वार्षिक मूल्य की गणना, यह मानकर की जायेगी कि वह किराये पर था।
- ☞ संयुक्त स्वामित्व की दशा में, धारा 26 के अनुसार, जब भवन सम्पत्ति दो या दो से अधिक व्यक्तियों के स्वामित्व में हो, और उनकी भागीदारी हो (अर्थात् एसोसिएशन आफ पर्सन (AOP) के रूप में उक्त भवन संपत्ति का निर्धारण नहीं किया जाता हो), तो भवन संपत्ति से आय एवं मान्य कटौतीयों में प्रत्येक भागीदार का हिस्सा, उसके भवन संपत्ति के स्वामित्व में भागीदारी के प्रतिशत के अनुपात में होगा। परन्तु उधार ली गई पूँजी पर देय ब्याज (Accrued Interest) की कटौतीयां प्रत्येक के लिए अलग—अलग अधिकतम सीमा तक मान्य होगी।

16.6 ધારા 24 કે તહત માન્ય કટૌતિયો

- ૭ માનક કટૌતી – શુદ્ધ વાર્ષિક મૂલ્ય કા 30 પ્રતિશત
- ૮ મકાન સંપત્તિ કે અર્જન, નિર્માણ, મરમ્મત હેતુ – ઉધાર લી પૂંજી (Borrowed Capital) પર બ્યાજ કી કટૌતી

સ્થિતિ-1–જબ મકાન સંપત્તિ સ્વયં કે અભિયોગ મેં હો (Self Occupied)

- ૯ યદિ ઋણ-ભવન કે નિર્માણ/અર્જન હેતુ – દિ. 01.04.99 કે પૂર્વ લિયા ગયા હો, તો ઉધાર પૂંજી પર દેય બ્યાજ (Due Interest) કી કટૌતી કી અધિકતમ સીમા– રૂ. 30,000 હોગી, તથા ઋણ દિ. 01.04.99 કો યા ઉસકે બાદ લિયા ગયા હો તો દેય બ્યાજ (Due Interest) કી કટૌતી કી અધિકતમ સીમા રૂ. 2,00,000 હોગી।
- ૧૦ યદિ ઋણ-ભવન કા પુર્ણનિર્માણ/મરમ્મત/નવીનીકરણ–હેતુ લિયા હો તો, દેય બ્યાજ (Due Interest) કી કટૌતી કી અધિકતમ સીમા રૂ. 30,000 હોગી (ચાહે ઋણ કબી ભી લિયા ગયા હો)।

સ્થિતિ-2– જબ મકાન સંપત્તિ સ્વયં કે અભિયોગ મેં ન હો (Other than Self Occupied)

- ૧૧ ઋણ કિસી ભી ઉદ્દેશ્ય (નિર્માણ/અર્જન પુર્ણનિર્માણ/મરમ્મત/નવીનીકરણ/અન્ય) કે લિએ લિયા ગયા હો તથા ભવન કા નિર્માણ/અર્જન પૂર્ણ હોના ચાહીએ।

16.7 જિસ વિત્તીય વર્ષ મેં પૂંજી ઉધાર લી ગઈ હો, ઉસકે સમાપ્તિ કી પશ્ચાત પાંચ વર્ષ કે અંદર, ભવન કા નિર્માણ/અર્જન, પૂર્ણ હોના ચાહીએ।

16.8 યદિ અધિક બ્યાજ દર વાળે ગૃહ ઋણ કો ભુગતાન કરને કે લિએ, કમ બ્યાજ પર નયા ગૃહ ઋણ લિયા જાતા હૈ, તો ઇસ ઋણ પર ભી દેય બ્યાજ કી કટૌતી, ઉપરોક્તાનુસાર માન્ય હોગી।

16.9 ભવન સમ્પત્તિ કે અર્જન/નિર્માણ પૂર્ણ હોને કે વિત્તીય વર્ષ સે હી, ઉપરોક્તાનુસાર દેય બ્યાજ કી કટૌતી માન્ય હોતી હૈ | ચુંકિ ઋણ ભવન નિર્માણ કે દૌરાન લિયા જાતા હૈ તથા ભવન કે નિર્માણ પૂર્ણ હોને મેં કુછ સમય લગતા હૈ | જિસકે કારણ, નિર્માણ પૂર્ણ હોને કે દિનાંક કો, ઉધાર પૂંજી પર, કુછ રાશિ બ્યાજ કે રૂપ મેં અદા કી ગઈ (Pre EMI) હોતી હૈ।

16.10 એસી સ્થિતિ મેં, યદિ ભવન સમ્પત્તિ કે અર્જન/નિર્માણ, પૂર્ણ હોને કે વિત્તીય વર્ષ સે પૂર્વ કે વિત્તીય વર્ષ મેં, કોઈ બ્યાજ દેય હો તો, એસે બ્યાજ કો 5 બારાબર વાર્ષિક કિશ્તોં મેં, કટૌતી હેતુ નિર્માણ પૂર્ણ હોને કે વર્ષ સે કલેમ (Claim) કિયા જા સકતા હૈ | અર્થાત् યદિ ભવન સંપત્તિ કે અર્જન/નિર્માણ, ઋણ લિએ જાને વાળે વર્ષ કે દૌરાન હી પૂર્ણ હો જાતા હૈ, તો સખી બ્યાજ (Pre EMI સહિત) કી કટૌતી, ઉસી વિત્તીય વર્ષ મેં, એક સાથ અનુજ્ઞેય હોગી।

16.11 બૈંકોં તથા પ્રાઇવેટ વિત્તીય સંસ્થાનોં સે લિએ ગાએ ઋણ કે વિરુદ્ધ, પ્રતિમાહ ભુગતાન કિએ જાને વાલી કિશ્તોં સે, પહલે દેય બ્યાજ સમાયોજિત હોતા હૈ, તત્પશ્ચાત શેષ રાશિ, મૂલધન મેં સમાયોજિત કી જાતી હૈ પરન્તુ સરકારી કર્મચારી દ્વારા વિભાગીય ઋણ કે વિરુદ્ધ પ્રતિમાહ ભુગતાન કિએ જાને વાલી કિશ્તોં કી સંપૂર્ણ રાશિ, મૂલધન કા પૂર્ણ ભુગતાન હોને તક, કેવેલ મૂલધન સે હી સમાયોજિત કી જાતી હૈ એવં તત્પશ્ચાત બ્યાજ કો ભુગતાન પ્રારંભ હોતા હૈ | ઇન દોનો હી પરિસ્થિતિયોં મેં કરદાતા, ઉધાર પૂંજી પર પ્રતિવર્ષ દેય (Accrued) બ્યાજ કી ગણના કર, ઉપરોક્તાનુસાર કટૌતી પ્રાપ્ત કર સકતોં હૈ, ભલે હી ઉસને વાસ્તવિક રૂપ સે બ્યાજ કે રૂપ કોઈ રાશિ કા ભુગતાન વિત્તીય વર્ષ મેં નહીં કિયા હૈ।

16.12 ભવન સમ્પત્તિ સે આય કી ગણના કા પ્રારૂપ

1. વાર્ષિક મૂલ્ય (Annual Value)	રૂ.....
2. ઘટાયેં : સ્થાનીય પ્રશાસન કો વિત્તીય વર્ષ કે દૌરાન ભુગતાન કિએ ગાએ કર	રૂ.....
3. શુદ્ધ વાર્ષિક મૂલ્ય (Net Annual Value) (1-2)	રૂ.....
4. ઘટાયેં :- ધારા 24 કે તહત માન્ય કટૌતિયાં	
(અ) તરદર્થ કટૌતી (શુદ્ધ વાર્ષિક મૂલ્ય કા 30%)	રૂ.....
(બ) લિયે ગય ઋણ પર દેય બ્યાજ	રૂ.....
(સ) કુલ કટૌતી કી રાશિ	રૂ.....
5. ભવન સમ્પત્તિ સે પ્રાપ્ત આય (3-4)	રૂ.....